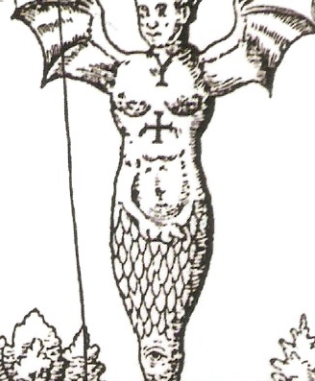

Sacra

*ročník XV.
Brno 2017*

1/2017

Had a miska mlieka: Slovenské verzie príbehov ATU 285 a ATU 672

Serpent and Bowl of Milk: Slovak Versions of ATU 285 and ATU 672 Tales

Jakub Adámek, FiF UK, Katedra porovnávacej religionistiky
e-mail: jakub393@gmail.com

Abstract

The aim of this paper is the analysis of 47 tales of ATU 285 and ATU 672 types recorded on Slovak and Serbian territory. The theme of the tales is of a girl sharing food with a snake. The examined tales are divided to four variants – one with a negative, two with neutral, and one with a positive ending. The tales are compared with a Bulgarian ritual known as *Stopanova Gozba*, which represents the rite of feeding a household spirit and an ancestral deity. The examined tales may represent part of a similar ritual. The tales are not connected with Christianity and may conserve archaic concepts.

Keywords

vernacular religion, vernacular religion in Slovakia, vernacular religion in Bulgaria, ritual, ATU 285, ATU 672, stopan, gazda, snake, serpent, household deity

Kľúčové slová

žitá religiozita, žitá religiozita na Slovensku, žitá religiozita v Bulharsku, rituál, ATU 285, ATU 285A, ATU 672, stopan, gazda, had, domáci duch

Úvod

Zmyslom tohto článku je poskytnúť rozbor skupiny príbehov, ktoré zozbierali študenti katedry porovnávacej religionistiky UK v Bratislave v rámci záchranných zberov povier a mágie na Slovensku v rokoch 1998 až 2008. Tieto príbehy väčšinou nemajú názov, nemajú „kánonickú formu“, a čo je najzaujímavejšie, väčšina informátorov o ich pravdivosti nepochybuje. Na nasledujúcich riadkoch najprv predstavíme skúmaný korpus a jeho rozšírenie. Následne sa pokúsime zistiť, prečo v príbehoch vystupujú špecifickí aktéri (had, dieťa), priblížiť a vysvetliť základný motív (pitie mlieka), a analyzovať priestor a environmentálny kontext, v ktorom sa príbehy odohrávajú. Odpovede majú vysvetliť pomerne široké rozšírenie príbehov a osvetliť ich historickú funkciu.

Rozšírenie, korpus a charakteristika textov

V Medzinárodnom katalógu ľudových príbehov (Uther, 2011) (ďalej len ATU) nachádzame skúmaný materiál pod číslami 285, 285A a 672. Príbeh ATU 285 *Dieťa a had* je zaznamenaný vo fínskej, lotyšskej, litovskej, švédskej, anglickej, frízskej, nemeckej, švajčiarskej, rakúskej, talianskej, slovenskej, českej, slovinskej, chorvátskej, lužickosrbskej, židovskej, rómskej, dagestanskej, srí lanskej, americkej (USA), afroamerickej, západoindickej, namíbijskej a juhoafrickej verzii. ATU 285A *Človek a zranený had* vo francúzskom, španielskom, katalánskom, holandskom, nemeckom, talianskom, maďarskom, českom, srbskom, macedónskom, bulharskom, albánskom, gréckom, poľskom, ukrajinskom, tureckom, židovskom, rómskom, dagestanskom, turkménskom, tadžickom, sýrskom, libanonskom, aramejskom, iránskom, indickom a egyptskom variante. ATU 672 *Hadia koruna* vo fínskej, lotyšskej, estónskej, litovskej, livónskej, švédskej, anglickej, nemeckej, švajčiarskej, rakúskej, slovenskej, českej, slovinskej, chorvátskej, bieloruskej, ukrajinskej, lužickosrbskej, poľskej, arménskej, srí lanskej, namíbijskej a juhoafrickej verzii.

Skúmaný korpus sa skladá zo 45 záznamov zo Slovenska a dvoch záznamov zo Slovenských obcí vo Vojvodine. Väčšina textov (ATU 285) bola zaznamenaná v rámci „záchranných“ zberov povier a mágie na Slovensku Katedry porovnávacej religionistiky FiF UK v Bratislave v rokoch 1998 až 2008.¹ Dva texty (ATU 672) sú zo zbierky *Slovenských rozprávok* (Filová & Gašparíková, 2001: 737–752, 885–887), zozbieraných pod vedením Franka Wollmana v rokoch 1928 až 1947. Jeden text (ATU 672) zo *Slovenských povestí* Augusta Škultétyho a Pavla Dobšinského (1896: 713–736).

V súvislosti so zaradením záznamov do katalógov a zbierok, sa ako mimoriadne problematické ukazuje ich žánrové zaradenie. Tieto texty môžeme v podstate zaradiť do kategórií poverové rozprávanie, spomienkové rozprávanie, démonologická povest', čarovná rozprávka a súverie. Okrem špecifického charakteru týchto textov, tento stav pramení taktiež z nedoriešenej problematiky niektorých klasifikácií – ako mimoriadne problematická sa v tomto kontexte ukazuje prakticky nedefinovateľná kategória „povera“ a z nej odvodené „poverové rozprávanie“ (Kováč, 2004: 182).

Texty v korpuse sú spravidla veľmi krátke a v niektorých prípadoch sa skladajú len z jedinej vety. Sú neumelecké, nevyskytujú sa v „kánonickej“ podobe, často sú podané formou spomienky na udalosť, čo sa stala v tesnej blízkosti rozprávača, dokonca v dvoch prípadoch vystupuje rozprávač ako hlavná postava príbehu.

Príbeh

Skúmané príbehy začínajú v podstate vždy rovnako. Rodičia opúšťajú dom. Doma nechávajú osamote malé dieťa. Aby dieťa nehladovalo, nechávajú mu jesť – misku mlieka, v ktorom plávajú kúsky inej potraviny (natrhany chlieb či žemľa, kúsky zemiakov, krúpy, atď.). Po istom čase sa rodičia rozhodnú dieťa sledovať – dieťa totiž nepriberá alebo sa správa čudne (odmieta jesť pri stole s rodičmi). Po fingovanom odchode rodičov sa k dieťaťu priplazí had a začne piť mlieko z misky,

¹ Bohužiaľ výsledky týchto zberov doposiaľ neboli uspokojivo publikované, v odvolávkach na tieto zdroje uvedieme kód kazety v podobe „PM/výskum/rok/kazeta, Lokalita“.

pričom ho dieťa ešte posmeľuje a núka – „Nie len mlieko pi! Aj chlebič papaj!“. Štruktúra tejto časti sa dá znázorniť ako: $\alpha\beta^1(A^6/a^5)\eta^1\theta^2$ alebo $\alpha\beta^1d^7E^7$.²

V tomto mieste sa skúmané verzie začínajú rozchádzať.

V prvom variante rodičia hada zabijú, a následne zomiera aj dieťa, vyhorí dom, alebo rodinu postihne iné nešťastie. Štruktúru môžeme zaznačiť ako $A^{14}U$. Tento variant nachádzame ako ATU 285. V korpuse sa nachádza jedenásťkrát:

A že to jedno dievča že ono sa vždy vadielo. Kej mu dali ako ryžu lebo krúpy, krupové mliečko... No a vždy ono sa vadilo na tom dvorku, keď jedlo, keď mu to dali vyniesť, a šlahol tú lyžicu po tom... miske, miske. Že nepapaj len mliečko, papaj aj klúpy! A vždy, až raz teda sa nahnevali: s kým sa rozprávaš? Si mysleli, že s kočku lebo ze psom. A tá videli toho hadiska. Tak si ho postriežili a zabili. A hovorí sa, že do roka to decko umrelo. Že sa nemá taký had zabíjať, lebo ten neuškodí. No. To že tu kdesi stalo, no to už za môjho života nie, ani za tvojho, ale všekijaké boli príhody, no. (PM/I/98/27A, Červený kameň)

V druhom variante rodičia hada taktiež zabijú alebo sa pokúsia zabiť, a následne sa nič vážne nestane. Štruktúra (A^{14}/I^5) K^4 . V korpuse sa nachádza dvakrát:

Lebo ešte mama mi moja vyprávala, že mali také decko neschopné, jedna rodina, išli ráno na pole a mu narichtovali mlieka, nejakého osúška alebo nejaké rezance alebo pečivo, mliečko a že ono si to zebralo a sa napapalo, keď bolo hladné. Ale že tak chudlo ze dňa na deň a vždycky len hladné, hladná, hladná, dieťaťko to bolo. „Ale musíme počkať, že čo bude, keď si stále taká hladná, veď to máš dosť mať.“ A teraz oni ušli a okno nechali otvorené a za chvíľku sa dívali tým oknom. Prišol obrovský had a všetko mlieko mu vypil. A ono že povedalo: „Papaj aj chlebiček nielen méčko“ Už nemohlo mlieko povedať, už bolo také. No tak nevedeli, čo robiť. Tak potom mu jedno to mlieko otroveli, jedno ráno a dali ďaleko od toho decka, aby ten had skapal. Ale on neprišol viac už nikdá. To vypil, ale už viac neprišol ... no šak vraveli všelijako, že teda hadi pod každým ... tým pecomlebo že keď tie chalupy búrali, našli ti diery, tí ležoviská také popod to... no ale teraz to už neni toho. (PM/XVII/02, Vyšný Kamenec)

V treťom rodičia hada nezabijú a príbeh končí viac-menej neutrálne, nič vážne sa nestane (len had narastie do ohromných rozmerov, udomácní sa v dome, atď.). Tento variant má charakter „správy o kuriozite“ a príbeh v podstate obsahuje len úvod. V korpuse sa nachádza tridsať jedenkrát.

A bola tam, boli tam..., taká stará bapka. Vždycky nehávala decko doma. A navareli na kašu. No, takú kašu! Také žito namleté, a také buchty to boli. To urobili a dali mu tam též mlieko. Lebo čím sa prvej živilo? Len tým. A ono, hadisko, to bola užofka. Veliký hat, strašný. A ono mu to mlieko vždycky zežral, vychlástal. No, vypil ten hat. A teras ono ho videlo to decko. Ale čo ono vedelo, čo je to?! Vypil mlieko, a ono chudácko hladné. Prišla mamka. No, myslela si: „Vypil mlieko, aspoň to má. Aspoň to ho bude držať na nohách“.

² Na tomto mieste vychádzame z prekladu Proppovho systému ako je uvedený v českom preklade (Propp, 2008). Údajmi v zátvorkách myslíme jednu alebo druhú možnosť, (X^1/X^2) teda znamená buď X^1 alebo X^2 .

No a ras ide táj niegdo, a že sa tam vyprávalo to decko. „No, ale čo ty?“, tam načuvali za dverami. A ono malo lyžicu takto v ruke a po tem hadovi šlahalo: „Aj buchty papaj, nielen mlieko!“ Už teľo rozumu maalo, že aby aj buchty papal ten hat, nielen mlieko. No ale had si robel len svoje. Možná že sa tam trošku schulel, jag ho tam šlahalo. Ale tolé hadisko to bolo. Ja som mala jedenást rokou lebo kolko. No čo tam bolo ľudí pri tom hadovi! No, to bol obrouský hat. On bol tag vychovaný s toho mlieka, čo temu decku zežral. To bol obrouský hád. Veť tam bolo chlapou! Nemohli ho zabiť. On tam desi za kredencom mal.... (PM/IV/00/24B, Radôstka)

Tieto varianty zhruba nadväzujú na štruktúru $\alpha\beta^1(A^6/a^5)\eta^1\theta^2$.

Podstatne zaujímavejší je štvrtý variant. V tomto prípade dieťa obvykle nie je rodičmi odhalené. Príbeh samotný končí šťastne, had sa dieťaťu odmení pokladom alebo magickými artefaktmi. Tento variant zväčša predstavuje úvod čarovnej rozprávky, pričom sú hadie dary nevyhnutné pre neskorší úspech hrdinu. Štruktúra nadväzuje na $\alpha\beta^1d^7E^7$ s F^1 , a následne na samostatnú rozprávku. Štvrtý variant predstavuje ATU 682. V korpuse sa nachádza trikrát.

... Keď bol tento chlapec väčší, nechávali ho samého doma; každé ráno mu nachystali mlieko na pec a išli po svojej robote. Keď sa chlapec vyspal, už vedel, kde má prichystané mlieko; pekne vyšiel na pec, zobral mlieko a zniesol ho dole. A vždycky, len čo si na zem sadnul, priplazilo sa k nemu veľiké hadisko a sedeli ako najlepší kamaráti. Janko jedol s lyžičkou, krmil hada a keď sa najedli, had sa s chlapcom bavil, hral a potom sa rozlúčil a hybaj von. Pred dverami bola skala, do tej skaly viedla diera a v tej diere mal had brloh. Rodičia sa trápili:

– Čo to len môže byť?

Raz otec vraví žene:

– Stará moja, čo sa to len mohlo stať, že ten náš syn je taký vychudnutý?

– Veru máš ty pravdu, starý môj, na to, čo ten chlapec mlieka vypije, mal by byť lepší. Musíme dať pozor, čo chlapec s mliekom robí.

A dávali pozor. Keď už hodnú chvíľu kukali, videli obrovské hadisko priplaziť sa k chlapcovi. Ale keď videli, že sa pekne hrajú, nezabili ho. A tak žil malý Janko s hadom dvanásť rokov.

Raz sa hrali a keď už had chcel odísť, povedá chlapcovi:

– Kamarát drahý, ja sa už musím od teba odobrať, ale čosi ti ešte poviem. Keď raz umriem, odval túto skalú a v tej skale je diera. Vojdi dnu a dobre sa tam pokukaj. Nájdeš tam jeden klobúk a jednu píšťalu. Ten klobúk a píšťalu si vezmi.... (Filová & Gašparíková, 2001: 737)

Prečo had?

Had nepochybne patrí k najzložitejším symbolom, s ktorými sa môžeme stretnúť. Čím to je? Ako vysvetlenie môže poslúžiť Teória detekcie hadov (Snake Detection Theory – SDT) Lynne Isbellovej (2006; 2009). Táto teória primárne vysvetľuje vývoj zrakových schopností primátov. Podľa SDT predstavovali hady selektívny tlak pri evolúcii zraku u primátov a mali dôležitú úlohu aj pri vývoji strachu (Isbell, 2006: 1–35; Isbell, 2009: 69, 74). Hady následne ostávajú ako stimul pozornosti aj

v prípade, ak pre jedincov nepredstavujú výraznú hrozbu (Isbell, 2009: 91, 148). Na význam hadov ako stimulu pozornosti poukazujú aj experimentálne výskumy (Öhman, Soares, Juth, Lindström & Esteves, 2012; Van Strien & Huijding, 2014; Masataka, Hayakawa & Kawai, 2010; Soares, Lindström, Esteves & Öhman, 2014).

Na tomto základe usudzujeme nasledovné: (1.) hady pôsobia ako výrazný stimul ľudskej pozornosti, preto na seba (2.) naberajú interpretácie a s nimi spojený naratívny materiál a (3.) narácie, ktoré obsahujú tento stimul, pôsobia atraktívnejšie a majú lepšiu šancu na šírenie.

Prečo mlieko?

Napriek skutočnosti, že sa v tejto otázke nemôžeme oprieť o žiaden výskum, predpokladáme, že hady mlieko nepijú, nevyhľadávajú a ako plazy, ani nedokážu stráviť. Avšak predstava o hadoch, vyhľadávajúcich mlieko, je mimoriadne rozšírená.

Najstaršia nám známa zmienka o (bežných) hadoch, ktoré pijú mlieko pochádza od Lúkiána zo Samosaty. V diele *Alexander lžiprorok píše o macedónskych hadoch, tak krotkých, že sa nechajú dojsť ako batolátá* (1961: 184–185). Asi najstaršia zmienka na území Slovenska pochádza od Pavla Michalka, ktorý v diele *Rozmlouvaní učiteľa s niekoľik sedláky o škodlivosti pověry, při obecném lidu velmi panující* (1977: 112) vyvracia poveru o strigách, odoberajúcich mlieko práve aktivitou hadov. Zaujímavosťou je, že sa na tento motív v ranej literatúre nenazerá ako na poveru, preto ho v osvetových dielach nachádzame iba sporadicky. Totožný motív nachádzame aj v indickom sviatku Nág Pančámí (Sharma, 2008: 68–70). Táto skutočnosť by svedčila o archaických koreňoch predstavy.

Avšak v tomto kontexte nemôžeme prehliadať ani kultúrny význam mlieka a mliečnych produktov. Potom by išlo „iba“ o prenos charakteristík z človeka na zviera, had vyhľadávajúci mlieko by „iba“ preferoval kvalitnú a pre ľudí dôležitú potravinu. Takéto prenosi nie sú v naráciach ničím nezvyčajným. Taktiež chov hovädzieho dobytku a s ním spojené hospodárstvo predstavovalo na Slovensku v 19. storočí pomerne dôležité odvetvie (Slavkovský, 2013: 62), na čo koniec-koncov poukazuje aj mimoriadne rozšírenie predstáv o odoberaní mlieka.

Pre výklad tejto predstavy je dôležité prihliadnuť k hadom aj ako k živočíšnemu druhu. Tradičný chov dobytku je totiž pre hady mimoriadne významný. Výskyt hlodavcov v maštaliach predstavuje dôležitý zdroj potravy, ale podstatne dôležitejšie sú kôpky maštalného hnoja, ktorý vytvára ideálne podmienky pre prezimovanie a kladenie vajec (Lenders & Jansen, 2014: 323–327; Baruš & Oliva, 1992: 115, 144, 162).

Akú úlohu hrá had?

V druhom a treťom variante vystupuje úplne obyčajný had, v prvom a čiastočne v štvrtom nachádzame domáceho ducha v hadej podobe. Predstavy o týchto duchoch nachádzame v mnohých kultúrach – v antickom Grécku ako agatodaimónov, v starom Ríme ako lárov, na starej Rusi pod menom domovoj, v Bulharsku pod menom stopan. Na Slovensku sa títo duchovia najčastejšie nazývajú gazda, ale

nájde aj názvy ako dedo, hospodár, pekiernik, domový ochranca, atď. Samotný príbeh zrejme odkazuje na rituálne kŕmenie domácich božstiev.

Porovnajme si náš príbeh s predstavami o Bulharskom domácom duchovi stopanovi. Bulharskú tradíciu uprednostňujeme kvôli archaickému charakteru balkánskeho folklóru, a taktiež kvôli relatívne kvalitným popisom rituálu, určenému domácomu duchovi – stopanovej gozbe. Samotný názov *stopanova gozba* môžeme preložiť ako *gazdove pohostenie*. Vychádzame z popisov Vasila Paskova (1897: 183–188) a Dimitra Marinova (1981: 747–750). Rituál obsahuje veľa náboženských prvkov, ako sú obradové zvolania: „Raduvaj se, stopane, veseli se kášto!“ (Marinov, 1981: 748) – „Raduj sa stopan, vesel sa dom!“; „Čäfti, kášto, veseli se, stopane!“ (Marinov, 1981: 749) – „Kvitni dom, vesel sa stopan!“, obety (čiernej sliepky, banice, pogaču a vína), a vzývania či modlitby: „Kade odiš, da odiš (...), tuka da doodaš, rosa da istrosjaš; ot polja da se vráštaš, tuka da doodaš, žito da donosiaš; ot loze da sa vráštaš, tuka da doodaš, grozde da donosaš...“ (Paskov, 1897: 187) – „Kade chodíš, nech chodíš (...), sem prichádzaj, rosu rozosievaj; z polí sa vracaj, sem prichádzaj, žito prinášaj; z viníc sa vracaj, sem prichádzaj, hrozno prinášaj...“.

Na záver rituálu sa spievajú piesne o stopanovi. Tieto piesne predstavujú určité exemplá o tom, ako sa správať k domácomu duchovi. Všetky vyrátavajú to dobré, čím stopan odmenuje svojich verných alebo varujú pred tým, čoho je urazený stopan schopný (Paskov, 1897: 187).

Pre porovnanie je veľmi zaujímavá pieseň z Paskovovho popisu (1897: 187): Stopan v Boikovovom dome sa dožaduje gozby, vo sne to oznamuje „Boikovovej dcérke“, avšak rodina žiadosť ignoruje, načo stopan vyzabíja všetko živé v domácnosti okrem dcérky. Neskôr sa do domu vracia najmladší Boikovov syn, ktorému sa zjavuje stopan osobne a znova sa dožaduje gozby. Po vykonanej gozbe sa z Boikovovho syna stáva boháč a založí novú rodinu.

Motív nesplnenej obety a trestu nachádzame v prvom variante príbehu o kŕmení hada. Koniec piesne o Boikovovom dome zas pripomína štvrtý variant príbehu.

Prečo dieťa?

Pri tejto otázke môžeme pokračovať v porovnávaní s piesňou o Boikovovom dome. Dieťa je najmladší člen rodu, má najnižší status v dome a celkovo ho môžeme vnímať ako neprivilegovaného obyvateľa domu, rovnako ako Boikovovu dcérku a čiastočne Boikovovho najmladšieho.

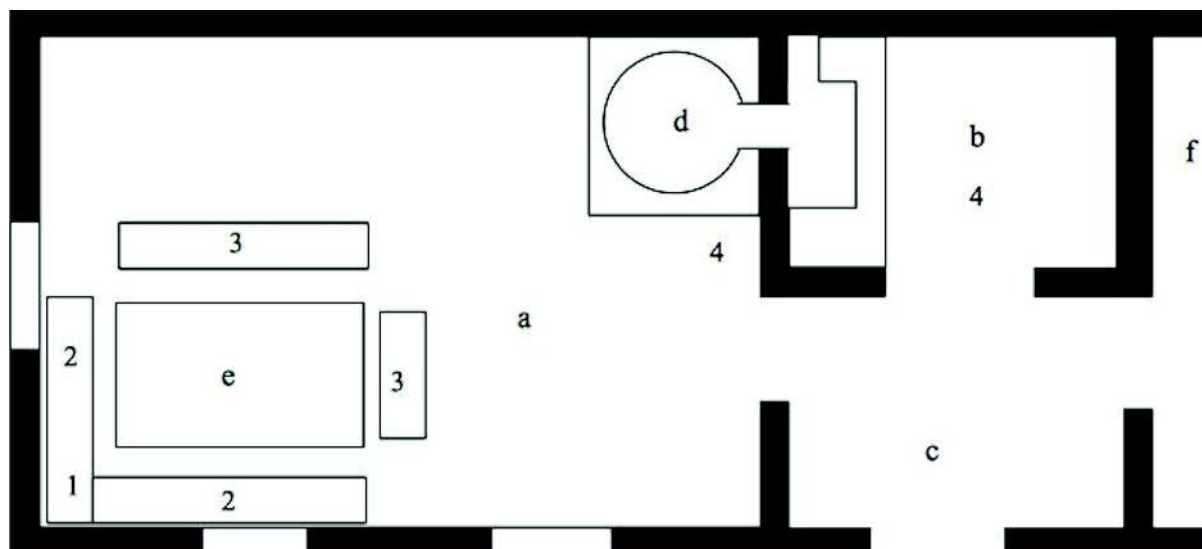
V akom priestore sa príbeh odohráva?

Rovnako zaujímavý je aj priestor, v ktorom sa dieťa a had nachádzajú. Dieťa obvykle kŕmi hada na prahu, v izbe, pri peci. Prah a pec môžeme vnímať ako miesta napojené na kult predkov. Avšak podstatne zaujímavejšie je, kde sa príbeh neodohráva – a to za stolom.

Tradičná kultúra prísne delí a klasifikuje priestor počas stolovania. Pre dieťa nie je neobvyklé jesť mimo stola (Dillnbergerová, 1995: 58), avšak v prípade domáceho ducha, rešpektovaného predka rodu, to zvláštne je. Čestné miesto ležalo za stolom v rohu izby oproti peci. Toto miesto bolo vyhradené pre hlavu rodiny a od neho sa

odvíjalo poradie ostatných miest. Mladé nevesty, deti a hostia s nižším statusom pri stole miesto nemali (Dillnbergerová, 1995: 55–58).

Táto lokalizácia stavia domáceho ducha do pozície nezvaného hosta bez zodpovedajúceho statusu. Samotné umiestnenie teda naznačuje blízkosť podobnosti s motívom ako je ignorancia stopanovho hladu z piesne o Boikovom dome.

Obr. 1. Delenie priestoru počas stolovania, podľa S. Dillnbergerovej (1995).

a – izba, b – kuchyňa, c – pitvor, d – pec, f – komora

1 – čestné miesto, 2 – mužské miesta, 3 – ženské miesta, 4 – miesta pre hostí s nižším statusom

Záver

Príbehy o kŕmení hada teda rozprávajú o rituálnom kŕmení domáceho ducha neplnohodnotným členom rodiny na nezodpovedajúcom mieste. Prvý variant zachádza v tejto „neúcte“ voči domácemu duchovi najďalej, čo so sebou prináša zodpovedajúci výsledok – smrť.

Predpokladáme, že jednotlivé verzie príbehu mohli tvoriť širší celok v zásade podobný rozprávaniu s látkou ATU 480D* *Príbeh milého a nemilého dievčata*, teda príbeh o opakovanom stretnutí nadprirodzeného aktéra (v tomto prípade domáceho ducha), raz s pozitívnym (magický dar či prosperita), druhý raz s negatívnym výsledkom (smrť). Prípadne mohol byť bližší príbehu ATU 285A, ktorý v Slovenskom korpuse nenachádzame.

Verzie príbehu, podľa nášho názoru, mohli predstavovať naráciu spojenú s kultom domácich duchov a ich rituálnom kŕmení. Táto narácia sa mohla, podobne ako pieseň z Paskovovho popisu, prednášať ako súčasť rituálneho kŕmenia domáceho ducha. To by predpokladalo prítomnosť tohto druhu rituálu na území Slovenska. Narácie, zozbierané v skúmanom korpuse, by potom predstavovali jeden z reliktov predkresťanskej religiozity.

V týchto príbehoch sa takmer až do súčasnosti zachovali archaické predstavy, a to najmä v predstavách o hadoch vyhľadávajúcich mlieko. Táto situácia je zrejme zapríčinená viacerými skutočnosťami. (1) Príbeh nebol pokladaný za

poveru, a preto nebol dôvod na jeho vyvracanie v rámci osvietenských snáh, dokonca slúžil na vyvracanie iných povier. (2) Motív pitia mlieka do určitej miery poskytoval interpretáciu pozorovateľným skutočnostiam – prítomnosti hadov pri dobytku a strate mlieka dojníc. (3) Príbeh poskytoval „naratívnu oporu“ rozšírenej patriarchálnej, patrilokálnej rodine a do určitej miery zdôvodňoval autoritu jej hlavy – gazdu, a to aj po jeho smrti. (4) Prítomnosť výrazného stimulu pozornosti (hada) mohla napomôcť tradovaniu príbehu a jeho stabilite.

Zoznam použitej literatúry:

Pramene:

- Archív Katedry porovnávacej religionistiky Univerzity Komenského v Bratislave.
 Lucian, Alexander the False Prophet. Prel. A. M. Harmon (1961). In Lucian, *Lucian 4* (pp. 173–253). London – Cambridge: William Heinemann Ltd – Harvard University Press.
 Dimităr Marinov (1981). *Izbrani proizvedenija 1, Narodna vjara i religiozni narodni običaji*. Sofija: Nauka i izkustvo.
 Pavel Michalko, *Rozhovory učiteľa so sedliakmi o škodlivosti povier panujúcich medzi pospolitým ľudom*. Prel. J. Haras (1977). Bratislava: Tatran.
 Vasil Paskov (1897). Otä Neurokopskoto. In kol. *Sbornik za nardni umotvorenija, nauka i knižnina 14* (pp. 183–188). Sofija: Ministerstvo na narodnoto prosvještenie.
Slovenské ľudové rozprávky 2. B. Filová & V. Gašparíková (Eds.) (2001). Bratislava: Veda.
Slovenské povesti 1. A. H. Škultéty & P. Dobšinský (Eds.) (1896). Ružomberok: Karol Salva.

Sekundárna literatúra:

- Baruš, V. & Oliva, O. (1992). *Plazi – Reptilia*. Praha: Academia.
 Dillnbergerová, S. (1995). *Stolovanie na Slovensku v stredoeurópskom kontexte*. In Michálek, J. (Ed.), *Stredoeurópske kontexty ľudovej kultúry na Slovensku* (pp. 54–69). Bratislava: Stimul.
 Isbell, L. (2006). Snake as Agent of Evolutionary Change in Primate Brains. *Journal of Human Evolution*, 51, 1–35.
 Isbell, L. (2009). *Fruit, the Tree, and the Serpent: Why We See so Well*. Cambridge – London: Harvard University Press.
 Kováč, M. (2004). *Zlatý baran: Príbehy ľudovej viery a mágie spod hory Radzim*. Brdárka: Radzim.
 Lenders, R. H. J. & Janssen, I. A. W. (2014). The Grass Snake and the Basilisk: From Pre-Christian Protective House God to the Antichrist. *Environment and History*, 20(3), 319–346.
 Masataka, N., Hayakawa, S., & Kawai, N. (2010). Human Young Children as well as Adults Demonstrate ‘Superior’ Rapid Snake Detection When Typical Striking Posture is Displayed by the Snake. *PLoS ONE*, 5(11). Nájdené [13.3.2017] na <http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0015122>.
 Öhman, A., Soares, S., Juth, P., Lindström, B., & Esteves, F. (2012). Evolutionary Derived Modulations of Attention to Two Common Fear Stimuli: Serpents and Hostile Humans. *Journal of Cognitive Psychology*, 24(1) 29–30.
 Propp, V. J. (2008). *Morfologie pohádky a jiné studie*. Jinočany: H & H.
 Sharma, U. (2008). *Festivals in Indian Society 2*. New Delhi: Mittal Publications.
 Slavkovský, P. (2013). *Slovenský roľník (pramene k štúdiu spôsobu života)*. Bratislava: Veda.
 Soares, S., Lindström, B., Esteves, F., & Öhman, A. (2014). The Hidden Snake in the Grass Superior Detection of Snakes in Challenging Attentional Conditions. *PLoS ONE*, 9(12).

Nájdené [13.3.2017] na: <http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0114724>.

Van Strien, J. W., Franken, I. H. A., & Huijding, J. (2014). Testing the Snake – Detection Hypothesis: Larger Early Posterior Negativity in Humans to Pictures of Snakes than to Pictures of Other Reptiles, Spiders and Slugs. *Frontiers in human neuroscience*, 8, Article 691. Nájdené [15.3.2017] na: <http://journal.frontiersin.org/article/10.3389/fnhum.2014.00691/full>.

Uther, H. J. (2011) *Types of International Folktales: A Classification and Bibliography*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.

Obrázky:

Obr. 1. *Delenie priestoru počas stolovania, podľa S. Dillnbergerovej (1995)*. Na motívy: Dillnbergerová, S. (1995). Stolovanie na Slovensku v stredoeurópskom kontexte. In: J. Michálek, (Ed.), *Stredoeurópske kontexty ľudovej kultúry na Slovensku* (pp. 56–58). Bratislava: Stimul.

